

Az anyanyelv használati körének módosulása Kárpátalján

A magyar kisebbségi népességgel és régiókkal rendelkező államok a központosító, asszimiláló államnemzeti koncepciót érvényesítik.¹ A Magyarország határain túli magyarság ilyen körülmények között küzd nemzeti önazonosságának megtartásáért, anyanyelvének átörökítéséért, oktatásáért.²

A kisebbségben élő magyar nemzetrészek nyelvük hosszú távú megőrzése, ill. a többségi társadalomba való szükséges mértékű beilleszkedésük érdekében legfontosabb nyelvi célként az anyanyelv már ismert beszélt nyelvi regisztereinek megerősítését, kiteljesítését, s újabbnak (a standard nyelvváltozatnak, a különféle szaknyelveknek stb.) alapos elsajátítását, valamint a második nyelv szükséges mértékű megtanítását határozzák meg. Térségünkben tehát e kisebbségi közösségek alapvető nyelvi célként a funkcionális kétnyelvűség elérését határozzák meg.³

Az ukrainai kisebbségek, s így a kárpátaljai magyarság is e szempontból pozitív helyzetűnek érezheti magát, hisz az állam elvileg garantálja mind nyelvi, mind kulturális fejlődésének lehetőségeit. Így tehát a kárpátaljai magyarság nyelvének megőrzésében különösen nagy felelősség hárul a szülőkre⁴, akik gyermekük boldogulását szem előtt tartva el kell döntsék, magyar nyelven szólnak-e gyermekeikhez, s megválaszthatják azt is, hogy magyar vagy ukrán tannyelvű iskolába íratják gyermeküket.⁵

Alkotmányos és jogi garanciák, törvények és rendeletek

Ahogyan az Skutnabb-Kangas egyik írásában olvasható „bolygónk nyelvi és kulturális sokszínűségének megőrzése, valamint a nyelvek fejlődése szempontjából

¹ Görömbei, 2009: 139.

² Kelemen – Szoták – Göncz, 2009: 2.

³ Lanstyák, 1996: 11–15.

⁴ Épp évégett készülték a határon túli magyar régiókban a tannyelvválasztás kapcsán tájékoztató jellegű útmutatók. Ilyen céllal íródott pl.: Csernicskó – Göncz, 2009, vagy Kelemen – Szoták – Göncz, 2009, melyek a kárpátaljai illetve a burgenlandi szülőknak és pedagógusoknak kívánnak tájékoztatást nyújtani az oktatási nyelvvel járó lehetséges következményekről.

⁵ Csernicskó, 2010: 62.

az oktatási nyelvi jogok nem pusztán létfontosságúak, hanem egyben a legfontosabb emberi jogok is.”⁶

Az ukrán alkotmány 10. cikkelye a „kisebbségek nyelvének szabad fejlődéséről, használatáról és védelméről”, míg a 11. cikkely „a nemzeti kisebbségek etnikai, kulturális, nyelvi és vallási sajátosságának a fejlődéséről rendelkezik. Az 53. cikkely értelmében a kisebbségek számára szavatolt, „hogy anyanyelvükön tanuljanak, vagy tanulják anyanyelvüket.”⁷

Ukrajna nyelvtörvénye kimondja, hogy „azokon a területeken, ahol a nemzeti kisebbségek képviselői többséget alkotnak, az államnyelv mellett a nemzeti kisebbség nyelve is használható az állami és társadalmi szervek, vállalatok, intézmények és szervezetek munkájában”⁸, valamint, hogy „Ukrajna állampolgárainak elidegeníthetetlen joga, hogy a gyermekek taníttatásának nyelvét szabadon válasszák meg, és „minden gyermek számára garantálja az anyanyelven való nevelés és tanulás jogát”⁹

A *Kisebbségi Nyelvek Európai Chartája* az oktatásügy kapcsán kimondja, hogy „azokon a területeken, ahol ezeket a nyelveket használják, e nyelvek mindegyike helyzetének megfelelően, és anélkül, hogy az állam hivatalos nyelvének/nyelveinek oktatása hátrányt szenvedne, vállalják, hogy elérhetővé teszik az általános és középiskolai oktatást, vagy annak lényegi részét az érintett regionális vagy kisebbségi nyelveken”¹⁰

Ugyanakkor az utóbbi években Ukrajnában több olyan rendeletet is kiadtak¹¹, melyek jelentős mértékben csontkítják a kisebbségek oktatási nyelvi jogait.¹²

A kétnyelvűség elérése az oktatás révén

A kárpátaljai magyar szülők elvárása az iskolával szemben az lenne, hogy ott gyermekük „tökéletes”¹³ kétnyelvűsége tegyen szert. Ennek egyik lehetséges eszközeként funkcionálhat a kétnyelvű oktatás.

A szakirodalomban többféle oktatási modellel is találkozhatunk, amelyek az egy- illetve a kétnyelvűség elérését hivatottak különböző módokon elérni. Ezek

6 Skutnabb-Kangas, 1998a: 7.

7 Az anyanyelvi vagy az anyanyelv oktatásának különbségéről lásd: Beregszászi – Csermicskó – Orosz: 2001: 76.

8 Az *Ukrán SZSZK* törvénye az ukrán szszk-beli nyelvekről, 3. cikkely.

9 Uo., 25. cikkely.

10 A *Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Chartája*, 3. rész. 8. cikk.

11 Vö. pl. a 2007. július 13-án kiadott 607-es számú, vagy a 2008. május 26-án kelt, 461-es számú rendeletet.

12 A rendeletekről lásd: Orosz, 2010: 93–106.; Molnár, 2010: 188–190.; Séra, 2010: 168.

13 A kétnyelvűségnek számos fajtája ismert elsajátításának ideje, módja, indítékai, kiterjedése és a nyelvek dominanciája szerint, vagyis „standard kétnyelvűség” nem létezik. Vö. Skutnabb-Kangas, 1997; továbbá: Bartha, 1999; Göncz, 1995; Beregszászi – Csermicskó – Orosz, 2001; Csermicskó, 2003.

közül azonban a legismertebb a Skutnabb-Kangas által kidolgozott tipológia, mely az oktatási nyelvre alapozva megjósolhatóvá teszi az oktatás következményeit.¹⁴ Eszerint négy oktatási modellt célszerű megkülönböztetni:

1. Egy nyelvű oktatás, mely egy nyelvűséget eredményez:
a) hagyományos; **b)** befulladásztási program; **c)** szegregációs program.
2. Két nyelvű oktatás, mely egy nyelvűséget eredményez.
3. Az egy nyelvű oktatás is eredményezhet két nyelvűséget:
a) aláértékeléses program; **b)** anyanyelv-megőrzési program.¹⁵
4. Két nyelvű oktatás, mely két nyelvűséget eredményez.

Fontos azonban kitérni arra, hogy mit is takar valójában a „két nyelvű oktatás” terminus. A szakemberek egyetértenek abban, hogy „tágabb értelemben minden olyan oktatási formát két nyelvűnek szokás tekinteni, melynek egyik célja a diákok két nyelvűsítése.”¹⁶ Tisztázni kell azt is, hogy milyen típusú két nyelvűséget kívánunk elérni. Hiszen ahogyan azt Lanstyák István is megfogalmazta: „az adott kisebbség konkrét helyzetétől függetlenül az iskolának olyan két nyelvűségre kell törekednie, amelyben az első nyelv a domináns. A másodnyelvi dominancia ugyanis nagymértékben növeli a nyelvcseres veszélyét.”¹⁷

A másodnyelvű oktatás lehetséges következményei

A fentebb bemutatott alkotmányos jogok és a törvények által biztosított kisebbségi nyelvhasználat lehetőségeinek megsértésével, a miniszteri rendeletek eredményeként „az anyanyelvi beszélőben az a vélemény alakul ki, hogy saját anyanyelve korlátozza érvényesülési esélyeit”¹⁸, ami ahhoz vezet, hogy a magyar szülők egyre nagyobb része íratja gyermekét ukrán tannyelvű iskolába¹⁹, annak reményében, hogy így az államnyelv tökéletes elsajátítása révén módja nyílik majd továbbtanulni és szakmát szerezni.²⁰

Ugyanakkor fontos elgondolkodni azon is, hogy efféle döntések révén pontosan mire is „ítélik” gyermeküket azok a szülők, akik a másodnyelvi (államnyelvi) oktatás „mellett teszik le voksukat”. Hiszen a legtöbb gyermek számára, ha csak ideiglenesen is, de nehézséget jelent az iskolakezdés, hiszen „az iskolában teljesen

¹⁴ Skutnabb-Kangas, 1997; továbbá: Bartha, 1999; Göncz, 1995; Beregszászi – Csernicskó – Orosz, 2001; Csernicskó, 2003.

¹⁵ E szerint a program szerint oktatnak a kárpátaljai magyar iskolákban is.

¹⁶ Lanstyák, 1998: 61.; vagy Göncz, 2004: 268.

¹⁷ Lanstyák, 1998: 68.

¹⁸ Péntek, 2001: 105.

¹⁹ Orosz, 2010: 106.

²⁰ Séra, 2010: 180.

új nyelvi közegbe kerülnek [...], ahol gondosan megkülönböztetik a formális és informális beszédszinteket, és hangsúlyt fektetnek a nyelvhelyesség normáira. Az iskolában szokatlan, témafüggő beszédstílusok egész sorával találkozunk. Több új nyelvi készséget kell elsajátítaniuk: az olvasást, az írást”.²¹ E helyzetet jelentős mértékben súlyosbíthatja az, ha ezzel egyidejűleg a gyermek egy számára eddig teljesen ismeretlen nyelvvel találja szembe magát. Ugyanis „a családban csak magyar szót halló gyerek, ha többségi (esetünkben ukrán) tannyelvű iskolába kerül, kezdetben gyakorlatilag semmit se ért abból, ami körülötte történik. Egy idő múlva (néhány hónap alatt) elsajátíthatja a legalapvetőbb nyelvi formákat, s már megérti a pedagógus mondatait (kialakul a felszíni kompetencia). Fokozatosan képessé válik arra is, hogy betanulja a tananyagot, ám arra nem, hogy értő módon megtanulja, elsajátítsa. Így mindenképpen lemarad azokhoz a kortársaihoz képest, akiknek nem okoz gondot a magyarázat nyelvének megértése, s végig a tananyagra koncentrálnak”.²² Emellett viszont a gyermek nyelvi fejlődésében is radikális változás megy végbe, mivel a beiskolázásig „az anyanyelv fejlődését serkentette a környezet, ezután pedig a többségi nyelv fejlődéséhez alakulnak ki a megfelelő feltételek”, ami az anyanyelvi fejlődés megtorpanásához vezet. A helyébe lépő másik nyelv viszont csak késéssel kezd el intenzíven fejlődni.²³

A tannyelvválasztás lehetséges hatásai már rövidtávon megmutatkoznak a tanulók iskolai előmenetelében. Ugyanakkor számolni kell azokkal a következményekkel is, amelyek csak hosszú távon, akár több évtized múltán bontakoznak ki. Ahogyan azt Péntek János is megfogalmazta „mindannyian, akik kisebbségben élünk, az anyanyelvi és a másodnyelvi egynyelvűség közötti zsilipben vagyunk benne: kétnyelvűsödés, dominanciaváltás, nyelvcseré, ezek a jellemző, egymással összefüggő folyamatok”. A folyamat kritikus pontja a dominanciaváltás, vagyis amikor a másodnyelv válik fontosabbá. Ez nagyobb valószínűséggel következik be azoknál, akik nem anyanyelvükön végzik iskolai tanulmányaikat.²⁴ Hiszen „ha az egyik nyelv hatásai és használata csak a családra, esetleg a legszűkebb környezetre korlátozódik, az élet minden más területén a másik nyelv és kultúra hatásai érik a gyereket, világos, hogy az első nyelv elsorvad, és helyét az erősebb hatásokkal bíró veszi át”.²⁵ Ugyanis egy nyelv fennmaradásához alapvetően négy tényező szükséges: beszélők, akik fenntartják a nyelvet; helyzetek, ahol használhatják a nyelvet; a nyelv használatát biztosító jogi keretek; a beszélők használati szándéka e nyelvvel kapcsolatban.²⁶

²¹ Crystal, 1998: 313.

²² Csernicskó – Göncz, 2009: 3.

²³ Göncz, 2004: 274.; vagy Csernicskó, 2010: 71.

²⁴ Péntek, 2001: 113.

²⁵ Göncz, 2004: 274.

²⁶ Csernicskó, 2010: 12.

Skutnabb-Kangas szerint: „ha úgy tűnik, hogy a kisebbségek anyaországa lehetséges kereskedelmi partnerré válik, az nagyobb fokú toleranciához vezethet a kisebbség anyanyelvének az oktatás fő nyelveként való használatával szemben”.²⁷ Így talán az Európai Unióba igyekvő Ukrajna is felismeri a magyar uniós elnökségben rejlő pozitív lehetőségeket, és változtat kisebbségpolitikáján.

Iskolák és iskolások a számok tükrében

Ahogy arról a fentebbiekben már szóltunk, a kisebbségi szülők az oktatáspolitikai jelenlegi helyzete mellett célszerűbbnek vélik gyermekeiket ukrán tannyelvű iskolákba íratni. Ez természetesen megmutatkozik az egyes iskolák tanulólétszámának alakulásában is. A kárpátaljai iskolákban öt nyelv használatos tannyelvként: ukrán, magyar, orosz, román és szlovák.

Általános és tannyelvtől függetlenül minden kárpátaljai iskolát érintő probléma a tanulói létszám jelentős csökkenése, amely a születések számának csökkenésével magyarázható. Ám, ha az egyes tannyelven tanulók számának százalékos arányait vesszük figyelembe, akkor szembetűnő az ukrán tannyelvű iskolákban történt növekedés és a kisebbségi iskolák ezzel arányos létszámcsökkenése is (vö. 1. táblázat). Ha összevetjük a 2004/2005 és a 2009/2010 évi tanulói létszámot, akkor láthatjuk, hogy az eltelt időszakban a magyar iskolások aránya 0,7%-al csökkent, míg az ukrán iskolákba járóké 0,9%-al nőtt.

Tanév	Ukrán		Magyar	
	Fő	%	Fő	%
2004–2005	157 800	85,9	19 600	10,7
2005–2006	151 804	85,9	18 948	10,7
2006–2007	147 508	86,1	18 136	10,6
2007–2008	142 743	86,2	17 366	10,5
2008–2009	138 333	86,5	16 407	10,3
2009–2010	134 886	86,8	15 596	10,0

1. táblázat Az ukrán és magyar iskolák tanulói létszámának alakulása (2003–2009)²⁸

(Forrás: Orosz, 2010: 4. és 5. táblázat)

²⁷ Skutnabb-Kangas, 1998b: 3.

²⁸ A százalékos arányok az öt tannyelv arányait szemléltetik, azaz az orosz, román, szlovák nyelvekkel együtt adják ki a 100%-ot. Esetünkben viszont ezen adatok másodlagosak, így nincsenek a táblázatban feltüntetve.

Amíg kárpátaljai, vagyis megyei szinten öt tannyelvről beszélünk, addig a Beregszászi járás területén már csak a magyar és az ukrán nyelv funkcionál tannyelvként. A járásban jelenleg összesen 42 iskola működik, melyből 21-ben csak magyar nyelvű, 10-ben csak ukrán nyelvű osztályokban oktatnak. Emellett 11-ben párhuzamosan indulnak magyar és ukrán tannyelvű osztályok is. A tanulói létszám csökkenése azonban itt is nyilvánvaló, hisz amíg például a 2006/2007-es tanévben a járás területén 6 634 iskolást tartottak nyilván, addig a 2010/2011-es tanévben már csupán 5 890-t. Ugyanakkor, míg a magyar iskolások száma a két dátum között eltelt időszakban 2,47%-kal csökkent, addig az ukrán iskolákba járók száma ugyanennyivel (2,47%-kal) nőtt (vö. 2. táblázat), ami természetesen a magyar tanulók ukrán iskolákba való iratásával magyarázható.

Tanév	Ukrán		Magyar	
	Fő	%	Fő	%
2006–2007	1 479	22,3	5 155	77,7
2010–2011	1 434	24,77	4 456	75,23

2. Táblázat: A tanulói létszám változása a Beregszászi járásban a 2006/2007 és 2010/2011 tanév tükrében

(Forrás: A megyei oktatási főosztály adatai alapján)

Beregszász város járási központként külön oktatási osztállyal rendelkezik, melyhez jelenleg 11 iskola tartozik: 5 magyar, 4 ukrán, 1 orosz tannyelvű, valamint egy magyar–ukrán kéttannyelvű. A felsorolt tanintézetekben az idei, azaz a 2010/2011-es tanévben összesen 3 462 tanuló részesül iskolai oktatásban, melyből 1 378 tanuló jár magyar osztályba, ami az összlétszám 39,8%-a. Összehasonlításképpen a 2006/2007-es tanévben a város iskoláiba még 3 632 tanuló járt, a magyar iskolások részaránya pedig 48,2% volt. Az eltelt időszakban a magyar iskolások aránya tehát 8,4%-al csökkent²⁹.

A vizsgálat helyszíne és alanyai

Kutatásunk során a Beregszászi járás területén található ukrán tannyelvű iskolák alsó tagozatainak felsőbb (3–4) osztályaiba járó magyar anyanyelvű és magyar családból származó tanulók nyelvhasználatát vizsgáljuk, különös tekintettel a másodnyelvi hatások fokozott használatát.

²⁹ A város iskoláinak tanulólétszámát a megyei oktatási főosztály adatai alapján közöljük.

Abból kifolyólag, hogy a kutatásunk alanyai magyar anyanyelvű tanulók, egyértelművé válik, hogy csak azokat az iskolákat érinti vizsgálatunk, ahol tanulnak magyar anyanyelvűek is. Így természetesen nem vizsgáljuk azon települések iskoláit, ahol túlnyomó többségben ukrán anyanyelvűek élnek, vagy csupán vegyes házasságban élő magyarokat találhatunk, hisz a nyelvi közeg eltér a Beregszászi járás, vagy Beregszász város nyelvi közegétől, nem beszélve a nyelvelsajátítás folyamatáról³⁰, mely teljesen más képet mutat tisztán anyanyelvű, kétnyelvű vagy erősen másodnyelvi dominanciájú közegben.

Ez alapján nem végzünk kutatásokat Vadastanya, Újbótrágy, Hunyadi, Alsóremete, Kovászó, Tasnád iskolájában (mivel ezek többségében ukrán-/ruszinlakta települések), a *Beregszászi Ukrán Gimnáziumban* (itt ugyanis nincsenek a hagyományos iskoláknak megfelelő 3–4 osztályos tanulók), valamint a *Beregszászi Bentlakásos Iskolában* (az itteni, többnyire árva, vagy a nehéz családi körülmények végett csak hétvégre hazajáró tanulók nyelvi szocializációját más hatások érik, mint a családban élőkét).

Kutatásunk a fentebb ismertetett kritériumok alapján összesen 18 iskolát érintett volna. Három iskolában viszont nem tanulnak magyar anyanyelvű tanulók. Így 15 ukrán és magyar–ukrán vegyes tannyelvű iskola ukrán 3–4 osztályait vizsgáltuk, ahol összesen 210 magyar anyanyelvű tanuló töltötte ki kérdőívünket.³¹

A kutatás módja

Kutatásunkat egy négy részből álló kérdőív segítségével végeztük. A továbbiakban röviden ismertetjük e kérdőív egyes részeit

1. Általános rész (az adatközlő személyes, valamint az óvodai és iskolai képzést érintő adatai).

2. A nyelvhasználatról

a) Nyelvhasználati szinterek domináns nyelvei. Ahogyan azt Bartha Csilla megfogalmazta a nyelvhasználati szintér „a tipikus résztvevők, tipikus témák, az ezekhez kötődő tipikus helyszínek alapján próbálja meg modellálni egy beszélőközösség nyelvi normáit”³², ami kétnyelvűségi szituációban fontos információkat ad a nyelvek funkcióiról és státuszáról egyaránt.

b) Iskola nyelvhasználat. Mint bármely más csoportnyelv, nagyszámú, csak rá jellemző lexikai elemet használ. Ugyanakkor épp e szempontból felfogható

³⁰ Az etnikailag vegyes házasságban nevelkedő gyermekek nyelvhasználatáról és a nyelvelsajátítás folyamatáról részletesen vö.: Karmacs, 2007.

³¹ A magyar tanulók száma ettől néhány fővel több lehet, hisz a kitöltés időpontjában voltak hiányzók is az egyes osztályokban.

³² Bartha, 1999: 97.

szaknyelvként is, hisz saját terminológiája van. A szaknyelvek kapcsán viszont már igazolást nyert, hogy azok, akik nem anyanyelvükön tanultak szakmát, csak meglehetősen nagy erőfeszítések révén képesek annak terminológiáját az anyanyelvi megfelelőjükkel megnevezni.³³

c) Nyelv és kulturális identitás. Az iskolai oktatás természetesen kihat az egyén nemzeti identitására is³⁴, mely magával vonja bizonyos nyelvi és kulturális jegyek megjelenését, illetve eltűnését. Azzal, hogy az ember milyen beszédsszituációban milyen nyelven szólal meg, egyidejűleg kifejezi azt is, hogy melyik nemzethez tartozónak véli önmagát. Ugyanez a megállapítás igaz arra is, hogy az egyén mely ünnepeket, ahhoz kapcsolódó verseket, mondókákat vagy gyermekjátékokat ismer és tart sajátjának.

A kárpátaljai magyar köznyelv sajátos jegyei. A nyelv szókészlete az a közeg, amely elsőként reagál az idegennyelvi hatásokra.³⁵ A kárpátaljai, s ezen belül a Beregszászi járás magyar nyelvjárásai és nyelvváltozatai, számos szláv nyelvi elemet tartalmaznak³⁶, melyek behatolását nagymértékben elősegítette a több évszázados szoros kapcsolatok megléte³⁷, s az, hogy a kisebbségi helyzetben élő magyarság a formális szférában való kommunikáció során kénytelen valamely keleti szláv (orosz és ukrán) nyelvet használni.³⁸ Ilyen nyelvi helyzetben természetes folyamatként zajlik az egyes nyelvek elemeinek átvétele s meghonosodása³⁹. E szavak idegen voltát a beszélők gyakran észre sem veszik. De vajon azok jobban felismerik-e ezek idegen voltát, akik gyakran használnak szláv lexikai elemeket saját (szláv) nyelvi közegükben is, vagy hangzásuk megszokottsága miatt elfogadhatóbbnak vélik őket? Netalán olyan szláv elemeket is használnak az anyanyelvi kommunikációjuk során, melyek a kárpátaljai magyar köznyelvben még nem váltak kölcsönszóvá?

3. Pszichológiai viszonyulás (a nyelvhasználatot és a tanulási folyamatot befolyásoló tényezők). Fontos megvizsgálni a tanulók iskolához, tanáraikhoz, társaikhoz való pszichológiai viszonyulását is, mivel e tényezők bizonyos körülmények között hátravethetik a tanulók iskolai előmenetelét. Különösen nagy esélye van egy idegennyelvű környezetben, ahol az egyén a hibáktól és az esetleges kinevetéstől való félelmében akkor is a hallgatást választja, ha tárgyi tudása meg is van a feltett kérdés megválaszolásához.

4. Mindennapi szóhasználat (5 tematikus tárgyképcsoport: iskola, járművek, gyümölcsök, házi- és vadállatok, használati eszközök). A mindennapi szóhasználat szókincsének jelentős részét az ember már az oktatási folyamat kezdete előtt

³³ Györke, 1991

³⁴ Csernicskó, 2003: 230–233.; Molnár, 2010: 193–194.; Hires-László, 2009: 48–49.

³⁵ Lanstyák, 2006: 15.

³⁶ Fodó, 1973; Lizanec – Horváth, 1981: 18.; Csernicskó, 1998; Csernicskó, 2003; Kótyuk, 2007

³⁷ Lizanec, 1970: 35.

³⁸ Csernicskó, 1997a: 88.

³⁹ Bárány, 2010: 25.

(anyanyelvén) elsajátítja. Így a magyar anyanyelvi környezetben szocializálódott egyéneknek e téren csak ritkán fordulnak elő másodnyelvi elemek.

A kutatás eredményeinek elemzése

1. Általános rész

Annak ellenére, hogy vizsgálatunk csak az ukrán és a magyar–ukrán vegyes tannyelvű iskolákat érintette, a Beregszászi járás legtöbb települését lefedi kutatásunk. Ugyanis a tanulók jelentős része naponta ingázik iskolája és lakhelye között. Sőt akadnak olyanok is, akik annak ellenére utaznak, hogy lakhelyükön is található ukrán tannyelvű iskola vagy osztály. Ezt természetesen az iskolák presztízsével lehet magyarázni.

Lakhely	Tanulók száma
Ardó	1
Asztély	3
Badaló	15
Balazsér	15
Bátyú	3
Beregszász	32
Beregújfalu	8
Borzsova	5
Bótrágy	13
Búcsú	3
Csetfalva	1
Csoma	1
Beregdeda	8
Gát	6
Hunyadi	1

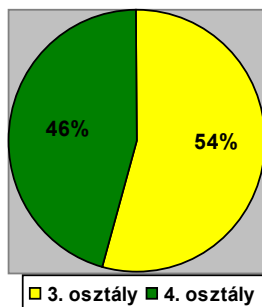
Lakhely	Tanulók száma
Jánosi	18
Kígyós	4
Kisbakos	5
Kisbégány	11
Macsola	8
Mezőgecse	11
Nagybakos	6
Nagybakta	1
Nagybégány	9
Nagybereg	6
Nagymuzsaly	11
Sárosoroszi	1
Vári	2
Zápszony	2
Összesen:	210

3. táblázat A megkérdezett tanulók lakhely szerinti eloszlása

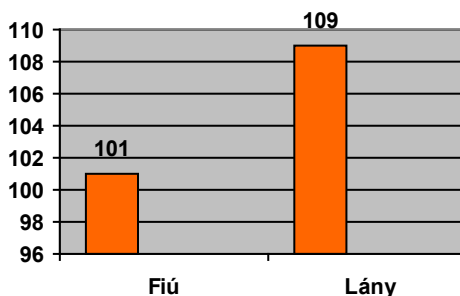
A kutatás során a szociológiai tényezők nem voltak döntő befolyással. A megkérdezett tanulók nem szerinti eloszlása viszont mégis arányosnak tekinthető: 48% fiú és 52% lány (ld. 1. ábra).

Célszerű lehet megvizsgálni azt is, hogy a tanulók milyen hányada mely osztályokban folytatja tanulmányait. A harmadik osztályosok ugyanis kevesebb ideje kerültek kapcsolatba az ukrán nyelvvel, mint negyedikes társaik. Valamint az egyes osztályok magyar tanulóinak létszámbeli változása utal arra is, hogy nő,

vagy csökken a másodnyelvi osztályokba való beiskolázás mértéke. A megkérdezett tanulók 46%-a negyedik, míg 56%-a harmadik osztályban folytatja tanulmányait. Tehát a magyar tanulók ukrán iskolába való beiratásának mértéke egy év alatt 8%-kal növekedett (ld. 2. ábra).

1. ábra Nem szerinti eloszlás

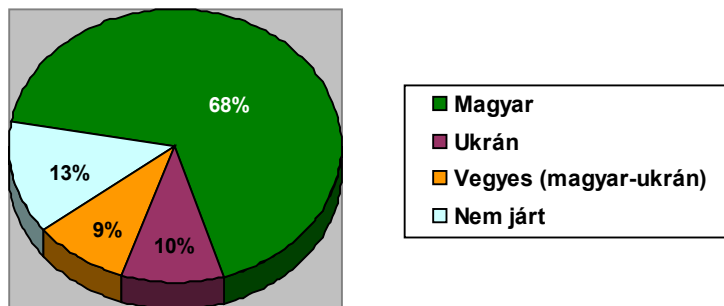

2. ábra Osztály szerinti eloszlás

A magyar anyanyelvű tanulók létszáma tehát jelentősnek tekinthető és évről évre folyamatosan növekszik. Ugyanakkor fontos megvizsgálni azt is, hogy az adott tanulóknak az iskolai oktatás kezdete előtt volt-e valamilyen formában kapcsolata az ukrán nyelvvel. Értendő ez alatt például az óvodai nevelés nyelve.

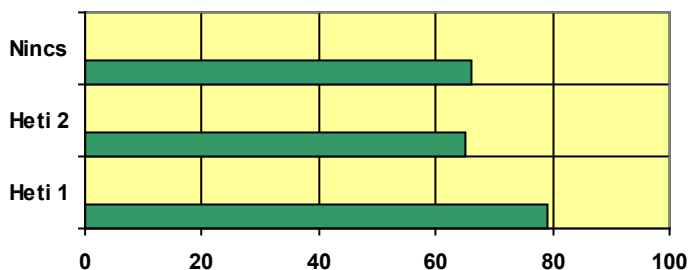
A megkérdezett tanulók 68%-a magyar óvoda növendéke volt, míg további 13%-uk nem is járt óvodába⁴⁰. Ők tehát az iskolai tanulmányaikat megelőzően a mindennapi kommunikáció során nem hallották az ukrán nyelvet. S csupán a válaszadók 19%-a részesült ukrán vagy magyar–ukrán vegyes tannyelvű óvodai nevelésben (ld. 3. ábra).

⁴⁰ Ukrajnában nem kötelező az iskolakezdés előtti egyéves óvodai felkészítés.

3. ábra A megkérdezett tanulók óvodai képzés szerinti eloszlása

A Beregszászi járás iskoláinak ukrán tannyelvű osztályaiban tanuló magyar gyermekek nem azonos követelményrendszernek kell, hogy megfeleljenek. Ez azt jelenti, hogy az egyes iskolák igazgatói lényegében szabadon dönthetnek arról, hogy oktatnak-e magyar nyelvet a fakultatív órakeret terhére. Így tehát vannak iskolák, ahol egyáltalán nem oktatnak magyar nyelvet és vannak olyanok is, ahol heti egy vagy két órában oktatják a kisebbségi nyelvet. Bizonyos iskolákban pedig csak/ vagy az első két éven, vagy pedig az ötödik osztálytól kezdődően oktatnak magyar nyelvet. Ennek következtében adatközlőink 38%-a heti egy, 31%-a heti két, míg szintén 31%-a egyáltalán nem tanulja anyanyelvét (ld. 4. ábra), ami befolyással van az anyanyelvi kommunikációra is, hisz egy olyan diák, aki az iskolában egyáltalán nem tanul anyanyelvén írni és olvasni, az csak szüleitől, vagy önszorgalomból tanulhatja meg azt. Ez természetesen többletmunka a szülők és a tanulók számára is.

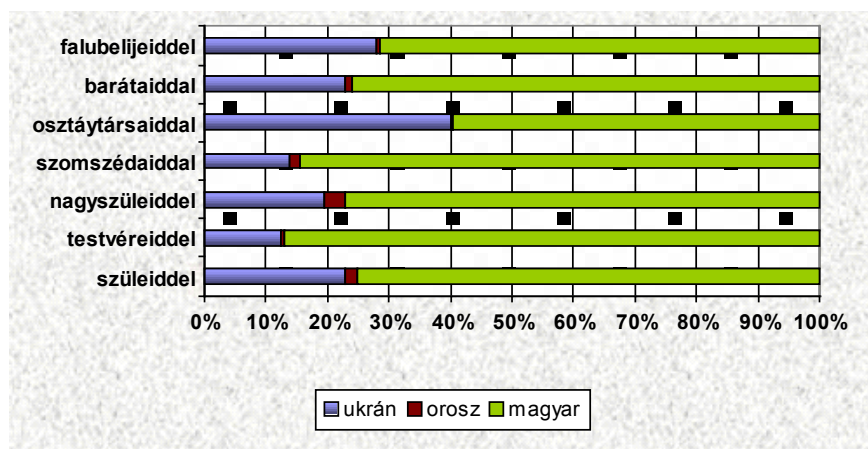

4. ábra A magyar órák száma

2. A nyelvhasználatról

a) Nyelvhasználati színterek domináns nyelvei

A megkérdezettek válasza alapján megállapítható, hogy a családi kommunikációban túlnyomórészt a magyar nyelv a domináns (ld. 5. ábra). A családtagokkal (szülő, testvér, nagyszülő) való kommunikáció során a magyar nyelv használati mértéke 80% közelében alakul. Ugyanakkor érdemes összevetni a szülőkkel és a testvérekkel való nyelvhasználat ábráját is. Hiszen alapesetben a tanuló egyforma nyelven kommunikál szüleivel és testvéreivel is. Esetünkben viszont e két színtéren jelentős eltérés mutatható ki. A szülőkkel való kommunikációban nagyobb szerepet kap az ukrán nyelv, ami azt jelenti, hogy a magyar anyanyelvű szülők közül többen is ukránul beszélnek iskolás gyermekükkel.

5. ábra A családi érintkezés nyelvei

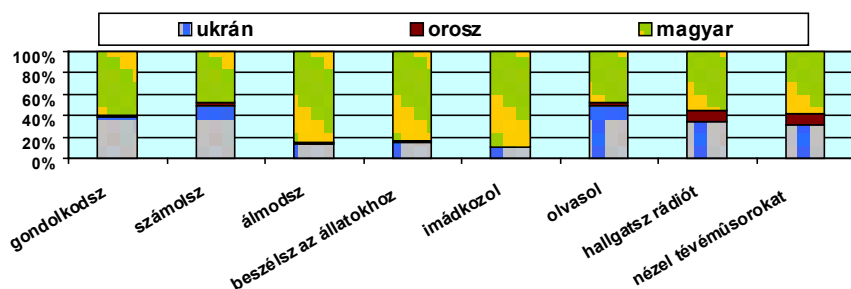
A barátokkal és az osztálytársakkal való érintkezésben jelentősen növekszik az ukrán nyelv használati mértéke. Ez természetes folyamat, hiszen normál esetben az osztályközösséget ukrán és magyar anyanyelvű tanulók együtt alkotják.⁴¹

A tanulók barátainak jelentős része is az osztályból kerül ki, akik közül az ukrán anyanyelvűekkel ukránul kommunikálnak.⁴² Az úgynevezett gondolati vagy belső

⁴¹ Megjegyzendő, hogy az általunk vizsgált osztályközösségek közül több is magyar anyanyelvű tanulókból tevődik össze. Ez elsősorban azokra az ukrán osztályokra jellemző, amelyek a színmagyar települések iskoláiban a magyar osztályokkal párhuzamosan indultak.

⁴² Az osztálytársakkal való kapcsolatok alakulásának okaira még visszatérünk a Pszichológiai viszonyulás című résznél.

nyelvhasználati színtereken szinte kizárólag a magyar nyelvet használják. A tanulók magyar nyelven való gondolkodása azzal magyarázható, hogy anyanyelvükön könnyebb és kényelmesebb gondolkodni, elmélkedni. A számolásnál a magyar és az ukrán használati mértéke kiegyenlítődik: az iskolában a tanulók ukránul számolnak, de otthon a szüleiktől ezt főként magyarul hallják. Az olvasásban az ukrán és a magyar nyelv használati mértéke szintén azonos, ami azzal magyarázható, hogy a legtöbb szülő nem foglalkozik otthon gyermeke anyanyelvi képzésével, így az olvasásra sem fordít kellő figyelmet. Ennek következtében a gyerek kizárólag az iskolában vagy az iskolai tananyag elsajátításához olvas, s mindez főként (kivéve a magyar órára való felkészülést azokban az iskolákban, ahol tanulnak magyart is)⁴³ a többségi nyelven történik. Az imádkozás során a magyar nyelv dominanciája egyértelmű: válaszadóink 90%-a anyanyelvén szokott imádkozni. A televízió adásait egyaránt nézik magyar és ukrán nyelven is, sőt orosz műsorokat is elég sokan nézik. Ugyanez a megoszlás igaz a rádióhallgatási szokások tekintetében is.

6 ábra A magánszféra nyelv választási szokásai

b.) Iskolai nyelvhasználat

Említettük, hogy a szaknyelvek terminológiáját a megkérdezettek általában csak azon a nyelven (esetünkben ukránul) ismerik, amelyen elsajátították azt.⁴⁴ Így arra következtethetnénk, hogy az ukrán iskolába járó magyar anyanyelvű tanulók is hasonló helyzetben vannak, ha az iskolai dolgaikról kérdezzük őket. A tapasztalatok azt mutatják, hogy míg egy magyar, de ukrán szakiskolát végzett szakembernek csak ritkán nyílik lehetősége olyan kollégával kommunikálni aki anyanyelvén, tehát magyarul szerzett végzettséget, addig a kisiskolások naponta kommunikálnak magyar iskolában tanuló barátaikkal is, s így mindkét nyelven megismerik az iskolai nyelvhasználat sajátos terminológiáját. Az iskolai nyelvhasználatot vizsgálándó

⁴³ Emlékeztetülül: a megkérdezett tanulók több mint fele részeseül az iskolai oktatás keretein belül anyanyelvi nevelésben is.

⁴⁴ Vö. pl. Györke, 1991: 66–69.

először válaszadóinknak három felsorolásos listát kellett készíteni arról, hogy:

1. Milyen tantárgyakat tanultok az iskolában?
2. Mi található általában az iskolatáskádiban?
3. Mi található az osztályotokban?

A fentieknek megfelelően az ukrán iskolába járó magyar tanulók anyanyelvi kommunikációjában csak csekély számban fordulnak elő ukrán lexikai elemek, s ezek főként a tantárgyak, illetve az iskolai egységek megnevezései.

Tantárgyak: *piszmo* < ukr. *письмо* 'írás'; *fizvih* < ukr. *фізичне виховання* 'torna'; *csitann'a* < ukr. *читання* 'olvasás'; *mová* < ukr. *мова* 'nyelv (írás)'; *mál'uvánn'á* < ukr. *малювання* 'rajz'; *szpivi* < ukr. *співу* 'ének'; *osznovi zdorovjá* < ukr. *основи здоров'я* 'egészségvédelem'; *individ* < *індивідуальний* 'egyéni foglalkozás'; *Já i Ukrajiná* < *Я і Україна* 'Én és Ukrajna' (természetrajzhoz hasonló általános ismereti tantárgy); *trudove návcsánn'á* < ukr. *трудове навчання* 'munka óra'; *muziká* < ukr. *музика* 'zenei alapismeretek'.

Taneszközök: *linijka* < ukr. *лінійка* 'vonalzó'; *flámászter* < ukr. *фломастер* 'filctoll'; *páпка* < ukr. *панка* 'füzetartó, mappa'; *csornovik* < ukr. *чорновий* 'piszkozat'.

Az osztály felszerelése: *párta* < ukr. *парта* 'pad (iskolai asztal)'; *pápkák* < ukr. *панка* 'füzetartó, mappa'; *krejda* < ukr. *крейда* 'kréta'; *szimvolika* < ukr. *символіка* 'állami szimbólumok'.

A továbbiakban 5 kérdésre kellett válaszolniuk a tanulóknak:

1. Hogy szólítjátok a tanító nénit (bácsit)?
2. Hol szoktatok az iskolában ebédelni?
3. Honnan lehet könyveket kölcsönözni?
4. Hol szoktatok tornázni, ha esik az eső?
5. Mit kell magatokkal vinni a tornaóraóra?

Az első kérdésre a válaszadók többsége a szlávban elterjedt hivatalos háromtagú (család- és utónév, valamint az apai utónév) név utolsó két tagját adta meg, pl.: *Ірина Омелянівна, Еріка Павлівна* stb.⁴⁵ Ugyanakkor többen – főleg azok között, akiknek van magyarnyelv órájuk – a magyar iskolákban elterjedt közvetlenebb kapcsolatra utaló „néni”-s változatot adták meg. Pl.: *Erika néni; Ibolya néni* stb. A következő három kérdésben iskolai egységek megnevezéseire voltunk kíváncsiak: étkeзде, könyvtár, tornaterem. Válaszadóink túlnyomó többsége az általunk várt válaszokat, vagy azok szinonimáit adta meg válaszul. De voltak, akik az iskolában gyakrabban halott szláv (orosz vagy ukrán) megnevezéssel válaszolt: *sztolova, jidaln'a* < ukr. *їдальня* 'étkeзде'; *biblioteka* < ukr. *бібліотека* 'könyvtár'; *zal* < ukr. *зал* 'terem'.

⁴⁵ Az apai név használatáról vö. még: Cserniczkó, 2003: 158–162. vagy uő. 1997: 162–167.

Az utolsó kérdésnél a tanulók magyar névvel megnevezett ruházati eszközöket és sportszereket soroltak fel: *sportcipő; sportruha; ugrálókötél; labda*.

Végül a tanulóknak egy iskolai napjukat kellett néhány mondatban leírniuk. Itt is találhatók szláv szavak: *vásárolni a sztolovában* < or. *столовая* 'étkezdé'; *leírni a leckét a gruppán* < ukr. *зпyna*, or. *зпynna* '(napközis)csoporth; *kocsizok a nagy pererván* < ukr. *непеpса* 'szünet'.

c) Nyelv és kulturális identitás

Azzal, hogy az ember milyen ünnepeket, ahhoz kapcsolódó verseket, mondókákat vagy gyermekjátékokat ismer és tart sajátjának, egyidejűleg kifejezi azt is, hogy melyik nemzethez tartozónak véli önmagát. A vizsgálatban résztvevő adatközlők a következő ünnepeket nevezték meg:

Egyházi ünnepek: Advent, Karácsony, Vízkereszt, Gyertyaszentelő, Húsvét, Áldozó csütörtök, Pünkösöd, Anyák napja, Mindenszentek, Halottak napja;

Neves napok: Mátyás napja, Luca napja;

Családi ünnepek: Születésnap, Névnap;

Állami ünnepek: Alkotmány napja, Függetlenség napja, Hadsereg napja, Május 1.;

Nemzetközi ünnepek: Szilveszter, Újév, Nők napja, Valentin nap;

Iskolai ünnepek, rendezvények: Farsang, Álarcosbál, Ki mit tud?, Tanítók napja;

Válaszadóink közül néhányan egyedül a Húsvétot nevezték meg annak szláv *Pászka* < ukr. *пасха* 'Húsvét' megfelelőjével.

Ugyanez figyelhető meg a vers és mondókák ismerete kapcsán. Az erre vonatkozó kérdésnél adatközlőink szintén csak magyar ünnepi verseket és mondókákat/kiszámolókat közöltek. A leggyakrabban említett versek és mondókák a következők:

Húsvéti vers:

Hagyományos: Én kis kertész legény vagyok; Húsvét másnapján régi szokás szerint; Zöld erdőben jártam;

Modern: Ferrarival érkeztem; Piros tojás, fehér nyuszi; Zöld a moha, zöld a páfrány;

Karácsonyi vers (ének): Mennyből az angyal; Kis Karácsony, Nagy Karácsony;

Újévi köszöntő: Ez új év reggelén, minden jót kívánok; Kicsi vagyok, székre állok;

Mondókák: Ecc-pecc, kimehetsz; Enike-benike, ku-ku-be; Bújj-bújj zöld ág; Lementem én a pincébe;

Gyermekversek: Se hall, se lát Dömötör; Első nap az iskolában; Száncsengő;

d) A kárpátaljai magyar köznyelv sajátos jegyei

E részben a válaszadóknak a megadott mondatokról kellett eldönteniük, hogy standard magyar mondatok-e. A mondatok a kárpátaljai magyar nyelvjárásokra jellemző szláv kölcsönszavakat is tartalmaztak. Amennyiben a válaszadó úgy vélte, hogy a mondat nem felel meg a standard magyar nyelvnek, lehetősége volt az általa helyesnek vélt válasza javítani azt. A mondatok megalkotásánál tudatosan törekedtünk arra, hogy olyan szláv lexikai elemek is kerüljenek be, amelyek a kárpátaljai magyar köznyelvben nem használatosak.

A megadott mondatok a következők voltak:

1. *Tegnap édesanyám kroszovkit és májkát is vett nekem.*

A fenti mondat *kroszovki* (< or. *кросовки* 'sportcipő') szavát a válaszadók 82%-a a standard magyar torna-, vagy sportcipő szavakra javította. S mindössze 18% vélte azt magyar szónak. Ugyanakkor a *májka* (< ukr., or. *майка* 'atlétatrikó') szó épp fordított a helyzet. A válaszadók 82%-a szerint a szó magyar köznyelv szerves része. A fennmaradó rész a közmagyar *atléta*, *pólót* és *trikó* szavak között oszlik meg.⁴⁶ (Ld. 7. ábra.) A javítási arányok jól tükrözik az egyes elemek meghonosodási mértékét.

2. *Ma sztolovában nagyon finom grecskát kaptunk ebédre.*

A 2. mondatnál a *sztolova* (< or. *столовая* 'ébédlő, étkezde') szót a válaszadók 39%-a vélte helyesnek. 61% viszont a közmagyar *ebédlő* vagy *étkezde* szóra javította azt. A mondat másik szláv elemét, a *grecska* (< ukr., or. *гrecька* 'hajdina') szót viszont 95% tekinti magyar szónak s csupán 5% az, aki a standard magyar, de szintén szláv eredetű (horvát) *hajdina* vagy *tatárka* változatának (ld. 7. ábra).

3. *A szalámit jobban szeretem, mint a szosziszkit.*

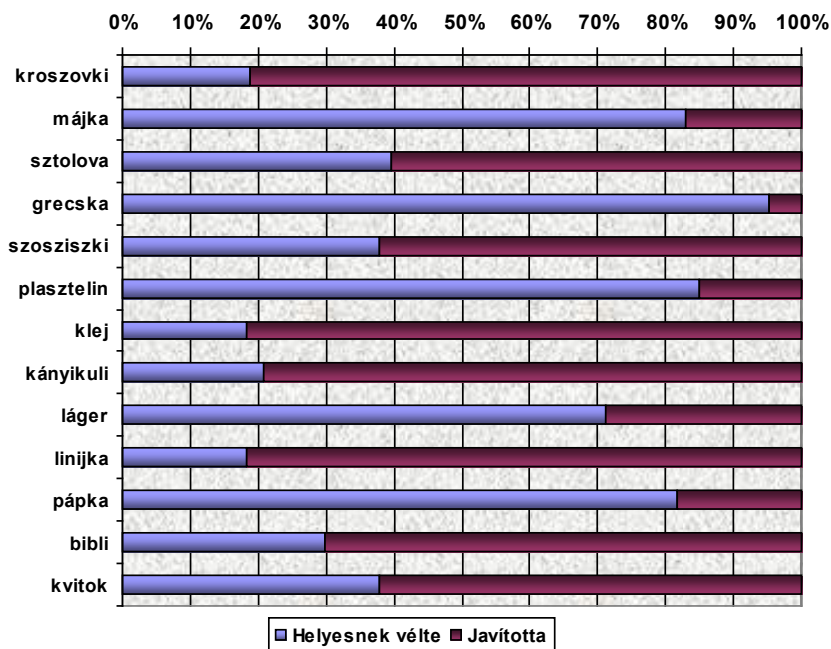
E mondat *szosziszki* (< ukr., or. *сосиски* 'virslí') elemét a válaszadók 38%-a vélte helyesnek, s 62% javította azt a magyar *virslí* változatra (ld. 7. ábra).

4. *A tanárnő azt mondta, hogy plasztelint és klejt kell hozni a munkaórára.*

A fenti mondat *klej* (< ukr., or. *клеї* 'ragasztó') szláv lexikai elem a kárpátaljai magyar nyelvváltozatokban nem elterjedt változat, ugyanakkor az iskolában szláv nyelvi közegben a válaszadók naponta találkozhatnak vele, de ennek ellenére

⁴⁶ Az ábrákon csak azt tüntettük fel, a válaszadók hány százaléka vélte az adott lexikai elemet magyarnak, illetve, hogy hányan javították azt valamilyen más szóra. A magyar megfelelőket az egyszerűség kedvéért az ábrákon külön nem jelentettük meg.

mindössze 18% tekinti azt közmagyar szónak. A többiek a standard magyar *ragasztó* vagy *ragacs* változatra javították azt. A másik szót, azaz a *plasztelin* (< ukr. *пластмлин*, or. *пластелин* 'gyurma')-t, viszont a válaszadók 85%-a helyesnek vélte, s csupán 15% javította annak magyar *gyurma* megfelelőjére (ld. 7. ábra).

7 ábra A mondatok szláv (orosz és ukrán) lexikai elemeinek javítási arányai

5. Már alig várom a kányikulit, hogy mehessünk a lágerbe.

E mondat *kányikuli* (< ukr. *каникули*, or. *каникулы* 'szünet, szünidő') szava a kárpátaljai magyar nyelvjárásokban nincs elterjedve. Ennek megfelelően csupán 21% tekinti azt magyar szónak. Több válaszadó is közmagyar *kánikula* (< magy. 'meleg idő, hőség') szóra javította azt. A válaszadók 79%-a a standard magyar *szünidő* vagy *vakáció* szóra javította. (Ld. 7. ábra) A mondat második szláv lexikai elemét, azaz a *láger* (< ukr. *лагер*, or. *лагерь* 'tábor, üdülőhely') szót 72% a magyar nyelv részeként kezeli, ami a közmagyar *láger* 'fogolytábor' szóval való azonosítással magyarázható.

6. *A linijka olyan hosszú, hogy nem fér be a pápkába.*

A mondat *linijka* (< ukr. *liniŭka* 'vonalzó') szavát a tanulók naponta használják az iskolai kommunikáció során. Ennek ellenére mindössze 18% tekinti magyar szónak, míg a válaszadók 82%-a a magyar vonalzó megfelelőjére javította. A mondat *pápka* (< ukr. *nanka* 'füzettartó, mappa') szava viszont már a válaszadók 82%-a szerint magyar lexikai elem, s csupán 18% javította azt a magyar *füzettartó, mappa* megfelelőre (ld. 7. ábra).

7. *Tegnap voltunk a biblibe, ahol mindenki kapott egy kvitokot.*

A fenti mondat *bibli* (< ukr. *библіотека* 'könyvtár') szava a megkérdezett tanulók 30%-a szerint magyar szó. 70%-uk viszont a közmagyar *könyvtár* szóra javította azt. A *kvitok* (< ukr. *квиток* 'jegy') szót 38% tekinti magyarnak. Ugyanakkor több válaszadó is tévesen a *virág* szóra javította, ami az ukrán *квиток* 'jegy' és *квіту* 'virágok' szavak hangalaki összetévesztéséből fakadhat (ld. 7. ábra).

A válaszadóinknál tehát tapasztalható egy bizonyos mértékű szláv eredetű szókészleti bővülés. Ők ugyanis használnak olyan szavakat is, amelyeket magyar iskolába járó társaik nem, de rákérdezés esetén általában ismert ezek magyar megfelelője is. A mondatok javítási arányai pedig azt tükrözik, hogy a kárpátaljai magyar köznyelvben meghonosodott szláv lexikai elemek használatosak az ukrán iskolában tanuló magyar anyanyelvű tanulók körében is.

3. Pszichológiai viszonyulás

A tanulók iskolai előrehaladásában fontos szerepet játszanak a pszichológiai tényezők is. Pl., hogy miként viszonyulnak környezetükhöz és az öhozzájuk. Különösen nagy a jelentősége ennek az ukrán környezetbe kerülő magyar diákok esetében. Az ilyen tanulóknak a nyelvelsajátítás mellett meg kell küzdeniük a beilleszkedés nehézségével is, hisz a beszédbeli hiányosságok végett kinevethetik őket, s ez ahhoz vezethet, hogy ezek a tanulók szegregálódnak az osztályközösségben. Ennek lehetőségét némileg csökkenti az, ha az osztályközösségben több magyar diák is van. Ugyanakkor ez hátráltathatja a nyelvelsajátítás folyamatát, mivel inkább a velük egy nyelvet beszélők társaságában érvényesülnek jobban. Ezt vizsgálандó adatközlőinknek a következő kérdést tettük fel: „*A magyar; vagy az ukrán osztálytársaiddal szoktál többet lenni?*”

A magyar anyanyelvű tanulók 67%-a az iskolában is a vele egy nyelvet beszélőkkel tölti ideje nagyobb részét. Ezt a következő indokokkal magyarázták:

Azonosság tudat: Mert ők is magyarok.; Mert én is magyar vagyok.;

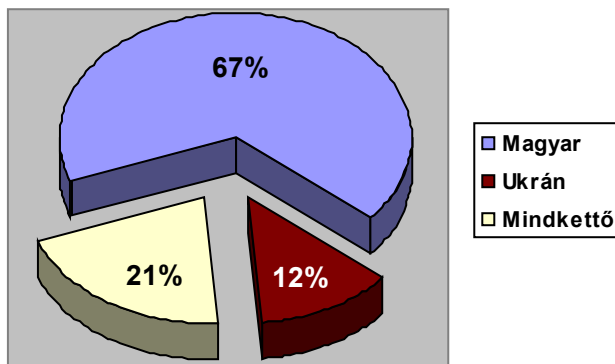
Könnyebbség: Mert jobban értem, amit beszélnek.; Mert jobban tudok velük beszélni.;

Nyelvi hátrány: Mert nem minden szót értek ukránul.; Mert nem tudok ukránul.;

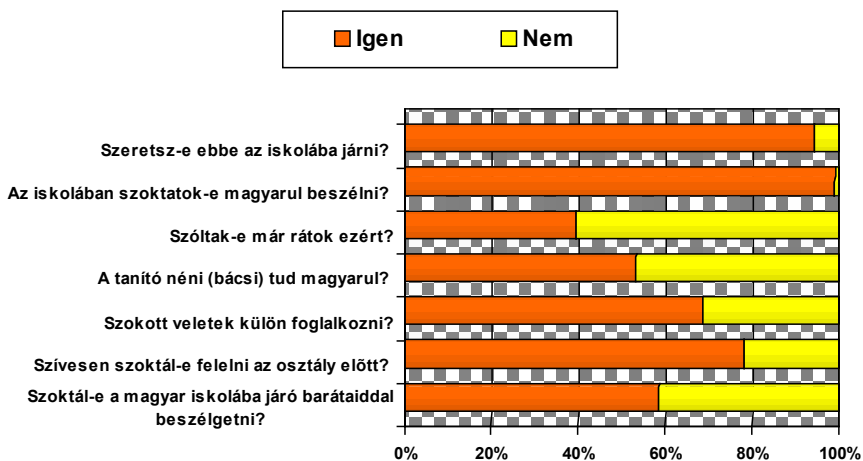
Válaszadóink 12%-a viszont az ukrán nyelvű osztálytársai társaságában tölt el több időt. Ennek okát ők a következőkkel magyarázzák:

Nyelvtanulás szándéka: Mert ők ukránul beszélnek.;

Más kommunikációs partner hiánya: Ők vannak az osztályban.

8. ábra Kikkel töltesz több időt az osztálytársaid közül?

9. ábra A tanulók pszichológia viszonyulása

A megkérdezett tanulók 21%-a viszont azonos időt tölt együtt magyar és ukrán osztálytársaival. Ez természetesen magával hozza a magyar nyelv használatát is. „Az iskolában szoktak-e magyarul beszélni?” – kérdésre a válaszadók 99%-a adott igenlő választ (ld. 9. ábra). A válaszadók többsége azonban leszögezte azt is, hogy erre csak szüneten és a magyar órákon nyílik lehetőségük.

Ugyanakkor évégett gyakran alakulhat ki konfliktus a magyar nyelvet nem beszélőkkel, vagy az ukrán nyelvet óvni akaró tanárokkal akik rászólnak a magyar használókra, hogy az iskolában (de inkább mindenhol) az ukránt kell használni. Válaszadóink 39%-ának már volt része efféle megrovásban. Ezek általában a tanáraik felől érik a magyar anyanyelvű tanulókat. Ennek egyik oka lehet az is, hogy a megkérdezettek tanulók 47%-a szerint tanára nem tud magyarul, s így valószínűleg zavaró tényezőként értékeli a magyar beszédet, hisz nem tudja, miről is folyik a társalgás. A magyar tanulók felzárkóztatására szolgáló különfoglalkozással járó rendszeres többletmunkát a vizsgált osztályok tanárainak a 69%-a vállalja (ld. 9. ábra). A tanulók szerint tanáraik leggyakrabban a matematikában és az olvasásban szoktak külön is foglalkozni velük. Néhányan azt is kiemelték, hogy a tanár néha fordítani is szokott nekik. Természetesen ezt csak a magyarul beszélő tanárok tehetik meg.

A fentebb már említett nyelvi hátrány többszörösen is befolyással van a tanulók iskolai előmenetelére: egyrészt nem értik meg tökéletesen a tanár magyarázatát, másrészt pedig feleletük nem mindig tükrözi hűen tárgyi tudásukat. Ez befolyással van arra, hogy milyen kedvvel felelnek a tanulók. A megkérdezett tanulók közül ennek ellenére mindössze csak 22% az, aki nem szívesen felel az osztály előtt (ld. 9. ábra). A feleléshez való pozitív vagy negatív viszonyt a leggyakrabban a 4. táblázatban feltüntetett okokkal magyarázták adatközlőink.

Szívesen felel	Nem szívesen felel
Mert jó jegyet kap érte.	Mert szégyenlős.
Hogy lássák, a magyarok is tudnak jól tanulni.	Mert ha valamit nem jól mond, akkor kinevetik.
Mert szereti, ha őt hallgatják.	Mert nem tud jól ukránul.

4. táblázat A tanulók feleléshez való viszonya

A megkérdezettek 58%-a magyar iskolába járó barátaival rendszeresen szokott az iskolai tanulmányairól beszélgetni. Ezáltal módja nyílik megismerni az iskolai terminológiát a saját anyanyelvén is.

4. Mindennapi szóhasználat

A mindennapi szóhasználat szókincsének jelentős részét az ember már az oktatási folyamat kezdete előtt (anyanyelvén) elsajátítja. Ezt tovább erősítheti az is, ha adott egyén anyanyelvi óvodába járt. Ennek igazolásául kérdőívünk utolsó részében a már ismertetett 6 tematikus tárgyképcsoportot adtuk meg, melyeket válaszadóinknak kellett nevesíteni.

Ha figyelembe vesszük azt a tényt, hogy válaszadóink többsége teljesen magyar környezetben él, valamint azt, hogy túlnyomó többségük magyar óvodába járt, érthetővé válik, hogy a tárgyképek közül csak igen kevés az, amelyet ukrán névvel neveztek meg:

Iskola: *pápka* < ukr. *нанка* 'füzettartó, mappa'; *flámászter* < ukr. *фломастер* 'filctoll'; *olivec* < ukr. *оливець* 'ceruza';

járművek: az itt megadott két megnevezés lehet csupán a hiányos magyar grammatika ismeretének az eredménye is: *avto* < ukr. *авто* 'személygépkocsi'; *autó*; *avtobus* < ukr. *автобус* 'autóbusz';

gyümölcsök: *cseresznye* < ukr. *черешня* 'cseresznye', mely szintén lehet elírás is.

A háziállatok megnevezései között egy válaszadó sem adott meg szláv nyelvi változatot.

vadállatok: *akula* < ukr. *акула* 'cápa'.

használati eszközök: az izzó *lampa* < ukr. *лампа* 'lámpa' megnevezése az ukrán *лампочка* szóval hozható kapcsolatba.

A szláv lexikai elemeken kívül természetesen más, az északkeleti nyelvjárástípusra⁴⁷ jellemző nyelvjárási elemekkel is találkoztunk a kérdőívek elemzése során. Pl. *rétoja* < standard *létra*; kokas < standard *kakas* stb.

Összegzés

A korábbi vizsgálatok azt igazolják, az ukrán tannyelvű iskolákban érettségizett tanulók nyelvhasználatára és nemzeti identitására eltér a magyar iskolában tanult társaikétól. Ez a megállapítás jellemző azokra a tanulóira is, akik még most folytatják iskolai tanulmányaikat. Vizsgálatunk eredményei is ezt igazolják.

Ezeknél a tanulóknál több nyelvhasználati szintéren is az ukrán (azaz az iskola nyelve) dominál, holott lakhelyük anyanyelvi dominanciájú. Az iskolai nyelvhasználat – csoport- és szaknyelvi mivoltából fakadóan – sajátos terminológiát használ, melyben az iskolai tannyelvnek (esetünkben az ukrán) megfelelően fokozott mértékben honosodtak meg másodnyelvi elemek. A tanulók nemzeti

⁴⁷ Erről ld. Kiss, 2001: 292–294.; Kálmán, 1977: 84–85.; Imre, 1971: 365.

identitása azonban még változatlan, ami főleg azzal magyarázható, hogy csak rövid időt töltenek el ukrán nyelvi környezetben, s itt is túlnyomórészt magyar csoporttársaik társaságát keresik, akikkel a tanári tiltás és a megrovások ellenére is anyanyelvükön kommunikálnak, ami természetesen visszafogja az erős államnyelvi hatás teljes kibontakozásának lehetőségét. A kárpátaljai magyar nyelvváltozatokban meghonosodott másodnyelvi elemek (kölcshönszók) jelenléte a szláv nyelvi közegben való mindennapos használatuk miatt viszont számukra jobban elfogadhatónak tűnik. Ugyanakkor azon szláv lexikai elemeket, amelyek a magyar nyelvváltozatokban még nem honosodtak meg, csak kevesen tartják az anyanyelvi kommunikációjukban is elfogadhatónak.

A tanulók iskolai előmenetelét befolyásoló tényezők kapcsán megjegyzendő, hogy a vizsgált iskolák tanítói közül csak kevesen foglalkoznak többit a nyelvi hátránnyal (is) küszködő magyar anyanyelvű tanulókkal, aminek következtében e tanulók lemaradnak ukrán anyanyelvű társaiktól a tanulási folyamatban. Ennek oka sok esetben a tanító magyar nyelvtudásának a hiánya is.

Felhasznált irodalom

BARTHA, 1999

Bartha Csilla: *A kétnyelvűség alapkérdései – Beszélők és közösségek.* – Nemzeti Tankönyvkiadó, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest 1999.

BÁRÁNY, 2010

Bárány Erzsébet = Барань Єлизавета: *Українсько-угорські міжмовні контакти на помежів'ї їх етнічних територій (вплив угорської мови на лексику творів закапатських письменників).* In: *Teka Komisji Polsko-Ukraińskich Związków Kulturowych. Oddział PAN w Lublinie, vol. V, Lublin* 2010. 24–31.

BEREGSZÁSZI – CSERNICKSKÓ
– OROSZ, 2001

Beregszászi Anikó – Csernicskó István – Orosz Ildikó: *Nyelv, oktatás, politika.* Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola, Beregszász 2001.

CRYSTAL, 1998

Crystal David: *A nyelv enciklopédiája.* Osiris, Budapest 1998.

CSERNICKSKÓ, 2003

Csernicskó István (szerk.): *A mi szavunk járása. Bevezetés a kárpátaljai magyar nyelvhasználatba,* Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola, Beregszász 2003.

- CSEERNICKSKÓ, 2010 Csernicskó István (szerk.): *Megtart a szó. Hasznosítható ismeretek a kárpátaljai magyar nyelvhasználatról*. MTA Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság. Hodinka Antal Intézet, Budapest – Beregszász 2010.
- CSEERNICKSKÓ, 1995 Csernicskó István: *A kárpátaljai magyarság és a kétnyelvűség (1945 – 1993)*. In: KASSAI Ilona (szerk.): *Kétnyelvűség és magyar nyelvhasználat*. MTA Nyelvtudományi Intézete, Budapest 1995. 129–145.
- CSEERNICKSKÓ, 1997a Csernicskó István: *Amit a kárpátaljai magyar kétnyelvűségről tudunk*. In: KISS Gábor és ZAICZ Gábor (szerk.): *Szavak–Nevek–Szótárak–Írások Kiss Lajos 75. születésnapjára*. MTA Nyelvtudományi Intézete, Budapest 1997. 88–92.
- CSEERNICKSKÓ, 1997b Csernicskó István: „Imja otcseszto” (*Az apai név használatáról a kárpátaljai magyarok körében*). In: B. GERGELY Piroska – HAJDÚ Mihály (szerk.): *Az V. Magyar Névtudományi Konferencia Előadásai (Miskolc, 1995. augusztus 28–30.)* (A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 209. szám.) I. kötet, 162–167. Magyar Nyelvtudományi Társaság – Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Intézete, Budapest–Miskolc 1997.
- CSEERNICKSKÓ, 1998 Csernicskó István: *A magyar nyelv Ukrajnában (Kárpátalján)*. Osiris Kiadó – MTA Kisebbségkutató Műhely, Budapest 1998.
- CSEERNICKSKÓ, 2006 Csernicskó István: *A magyar nyelv használata Kárpátalján: A jogok és a gyakorlat*. In: Romániai Magyar Jogtudományi Közlöny, 2006/2, 51–62.
- CSEERNICKSKÓ, 2008 Csernicskó István: *Nyelv és azonosságtudat összefüggései a kárpátaljai magyar közösségben*. In: FEDINEC Csilla (szerk.): *Értékek, dimenziók a magyarságkutatásban*. MTA Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság, Budapest 2008. 153–170.

- CSEERNICSKÓ – GÖNCZ, 2009 Csernicskó István – Göncz Lajos: *Tannyelvválasztás a kisebbségi régiókban: Útmutató kárpátaljai magyar szülőknek és pedagógusoknak*. Kiadta a Magyar Köztársaság Miniszterelnöki Hivatala, 2009. január
- FODÓ, 1973 Fodó Sándor: *Szláv jövevényszók a kárpátaljai magyar nyelvjárásokban*. In: Magyar Nyelvjárások XIX, 1973. 41–52.
- GÖNCZ, 1995 Göncz Lajos: *A tannyelv hatása a tanulók személyiség fejlődésére többnyelvű környezetben*. In: KASSAI Ilona szerk. *Kétnyelvűség és magyar nyelvhasználat*. MTA Nyelvtudományi Intézete, Budapest 1995. 65–71.
- GÖNCZ, 2004 Göncz Lajos: *A vajdasági magyarság kétnyelvűsége Nyelvpeszichológiai vonatkozások*. MTT Könyvtár 8, Szabadka 2004.
- GÖRÖMBEI, 2009 Görömbei András: *A magyar nemzettudat változásai*. In: Hitel 2009. február, 135–142.
- GYÖRKE, 1991 Györke Magdolna: *A kárpátaljai magyar szaknyelvek*. In: *Kétnyelvűség a Kárpát-medencében*. Kiadja a Széchenyi társaság a Pszicholingva Nyelviskola közreműködésével. Budapest 1991. 66–69.
- HIRES-LÁSZLÓ, 2009 Hires-László Kornélia: *A nemzeti és lokális identitás tényezői a kárpátaljai magyarok körében*. In: KARMACSI Zoltán – MÁRKU Anita (szerk.): *Nyelv, identitás és anyanyelvi nevelés a XXI. században. Nemzetközi tudományos konferencia előadásainak gyűjteménye*. PoliPrint, Ungvár 2009.
- HORVÁTH – LIZANEC, 1981 Lizanec Petro – Horváth Katalin: *A kárpátaljai magyar nyelvjárások főbb sajátosságairól*. In: Magyar Nyelvjárások XXIV: 1981. 3–18.
- IMRE, 1971 Imre Samu: *A mai magyar nyelvjárások rendszere*. Akadémiai Kiadó, Budapest 1971.
- KÁLMÁN, 1977 Kálmán Béla: *Nyelvjárásaink*. Tankönyvkiadó, Budapest 1977.

- KARMACSI, 2007* Karmacsi Zoltán: *Kétnyelvűség és nyelvelsajátítás*, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola – PoliPrint, Beregszász – Ungvár 2007.
- KELEMEN – SZOTÁK – GÖNCZ, 2009* Kelemen László – Szoták Szilvia – Göncz Lajos: *Tannyelvválasztás a kisebbségi régiókban: Tájékoztató füzet burgenlandi magyar szülőknek és pedagógusoknak*. Kiadta a Magyar Köztársaság Miniszterelnöki Hivatala, 2009. január
- KISS, 2001* Kiss Jenő (szerk.): *Magyar dialektológia*. Osiris Kiadó, Budapest 2001.
- KÓTYUK, 2007* Kótyuk István: *Az ungi magyar nyelvjárás ukrán jövevényszavai — Украинские заимствования в ужанском венгерском говоре*. Szerkesztette és az előszót írta Zoltán András. Kiadja a Nyíregyházi Főiskola Ukrán és Ruszin Tanszéke, Nyíregyháza 2007.
- LANSTYÁK, 1996* Lanstyák István: *Anyanyelvi nevelés a határon innen és túl*. In: CSERNICSKÓ István – VÁRADI Tamás (szerk.): *Kisebbségi magyar iskolai nyelvhasználat*. Tinta Könyvkiadó és Kiadványszerkesztő Bt., Budapest 1996. 11–15.
- LANSTYÁK, 1998* Lanstyák István: *Nyelvünkben – otthon*. NAP Kiadó, Dunaszerdahely 1998.
- LANSTYÁK, 2006* Lanstyák István *Nyelvből nyelvbe Tanulmányok a szókölcsonzésről, kódváltásról és fordításról*. Kalligram Könyvkiadó, Pozsony 2006. 21–22.
- LIZANEC, 1970* Lizanec Petro: *Magyar–ukrán nyelvi kapcsolatok (A kárpátontúli ukrán nyelvjárások anyagai alapján)*. Uzshorodi Állami Egyetem, Uzshorod 1970.

- MOLNÁR, 2010 Molnár Anita: *Magyar vagy ukrán tannyelvű iskola? A tannyelv lehetséges következményeiről Kárpátalján.* In: *Határhelyzetek III. Önmeghatározási kísérletek: hagyományőrzéstől a nyelvi identitásig.* FÁBRI István – KÖTÉL Emőke (szerk.): Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégium, Budapest 2010. 186–212.
- OROSZ, 2010 Orosz Ildikó: *A magyar anyanyelvű/anyanyelvi oktatás és képzés helyzete Kárpátalján (1991–2010).* In: *A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Lehoczky Tivadar Intézetének tanulmánygyűjteménye* 2010. 87–137.
- PÉNTEK, 2001 Péntek János: *A nyelv ritkuló légköre.* Szociolingvisztikai dolgozatok, Komp-Press, Kolozsvár 2001.
- REGIONÁLIS VAGY KISEBBSÉGI NYELVEK EURÓPAI CHARTÁJA, 1992 *A Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Chartája.* Európa Tanács Európa Szerződések ETS. No. 148
Strasbourg, 1992. X. 2. Forrás:<http://www.nemzetpolitika.gov.hu/data/files/84193933.pdf>, [Letöltés dátuma: 2011. január 10.]
- SÉRA, 2009 Séra Magdolna: *Az iskolai tannyelvválasztás szerepe a kárpátaljai magyar kisebbség jövője és társadalmi mobilitása szempontjából.* In: *Határhelyzetek II. Kultúra – Oktatás – Nyelv – Politika.* KÖTÉL Emőke – SZARKA László (szerk.): Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégium, Budapest 2009. 241–268.
- SKUTNABB-KANGAS, 1997 Skutnabb-Kangas, Tove: *Nyelv, oktatás és kisebbségek.* Teleki László Alapítvány, Budapest 1997.
- SKUTNABB-KANGAS, 1998a Skutnabb-Kangas, Tove: *Nyelvi sokféleség, emberi jogok és a „szabad” piac.* In: *Fundamentum* 1998. 1–2. szám, 7–25.
- SKUTNABB-KANGAS, 1998b Skutnabb-Kangas, Tove: *Oktatásügy és nyelv: többnyelvi sokféleség vagy egynyelvi redukcionizmus.* In: *Regio* 9. évf. (1998.) 3. sz. 3–35.

*UKRAJNA ALKOTMÁNYA,
1996*

Ukrajna Alkotmánya. Elfogadta Ukrajna Legfelsőbb Tanácsának ötödik ülészaka 1996. június 28-án. Kárpáti Kiadó, Ungvár 1997.

*UKRAJNA TÖRVÉNYE
AZ UKRÁN SZSZK-BELI
NYELVEKRŐL, 1989*

*Az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság törvénye az ukrán szszk-beli nyelvekről. Kijev, 1989. október 28.
Forrás: http://www.jogtar.mtaki.hu/data_show.php?doc_id=349, [Letöltés dátuma: 2011. január 10.]*